

זמן הזכרת הגשמים וטעמו

זמן הזכרת גבורות גשמים, כפי שמובא במשנה ריש מסכת תענית, ונפסק להלכה (טוש"ע או"ח סי' קד), הוא ביום שמיני עצרת. והטעם – כפי שמבואר במשנה שם, מכיון שבחג הסוכות הגשמים הם סימן קללה, לכן ממתנינים מלהזכיר הגשם עד לאחר החג.

והנה זמן תחילת הזכרת 'משיב הרוח ומוריד הגשם' הוא בתפילת מוסף של שמיני עצרת (כמבואר במשנה, ובפוסקים הנ"ל). ולכאורה לפי הטעם האמור, הרי היו צריכים להזכיר זאת תיכף בסיום החג, בליל שמיני עצרת.

קושיא זו הקשו בירושלמי (תענית פ"א, ה"א. והובא ברא"ש תענית פ"א סי' ב', בתוספת ביאור. והועתק להלכה בב"א או"ח סי' קיד, ב): "בירושלמי פריך, 'ויזכיר מבערב' דכיון דעברו ימי החג ואין הגשמים סימן קללה ראוי היה שיתחיל מיד מבערב... ומשני 'לית כל עמא תמן', כלומר אין כל העם מצויין בערב בבית הכנסת נמצא זה מזכיר וזה אינו מזכיר ויהא אגודות אגודות. ותו פריך 'ויזכיר בשחרית', אף הוא סבור שהזכיר בערב, והוי הוא מדכר, מגו דאיהו חמי לון דלא מדכרי בקמייתא ומדכרי בבתייתא, אף הוא יודע שלא הזכירו מבערב. פירוש, שאם יהיו מזכירין בבוקר יהיה סבור שגם מבערב הזכירו ולשנה הבאה יזכירו מבערב. ועוד מפרש טעם אחר בירושלמי, 'רבי חגי בשם רבי פדת אמר אסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר שליח ציבור'... פירוש שיאמר קודם תפילת מוסף בקול רם משיב הרוח ומוריד הגשם, והאי אי אפשר בבוקר לפי שאינו יכול להפסיק בין גאולה לתפילה... בירושלמי (שם ה"ב) טעם אחר רבי אבין בשם רבי יוחנן טעמא דרבי יהודה כדי שיצאו המועדות בטל מפני שהטל יפה לעולם".

וכ"ק מרן מהרי"ד זי"ע הוסיף מדיליה טעם נוסף, כי בכוונה קבעו חז"ל להזכיר את הגשמים דוקא בתפילת מוסף, שכן רצו לקבוע זאת דומיא דתפילת אדם הראשון כאשר התפלל על הגשמים. והנה אצל אדם הראשון איתא שהתפלל לראשונה על הגשמים תיכף לאחר שנברא, ושת לבו שיש צורך לעולם בגשמים, וכפי שמביא רש"י על הפסוק "ואדם אין לעבד את האדמה" (בראשית ב, ה), והיה זה בשעה שביעית (ראה הערות").

והנה, בתחילת שעה שביעית כבר אי אפשר להתפלל תפילת שחרית, והוא זמן תפילת מוסף. ולכן אנו מזכירים את הגשמים בתפילת מוסף דוקא, דומיא דתפילת אדם הראשון".

הכרזת 'מוריד הטל'

נחזור לדברי הירושלמי הנ"ל, שאין לאדם להתפלל על הגשמים (וה"ה להיפך – כמבואר ברא"ש שם), טרם שהוכרז על כך על ידי הש"ץ.

דבר זה גרר חילוקי מנהגים והנהגה מיוחדת אצל רבותינו הק' מבעלזא.

כידוע יש חילוק בין נוסח ספרד ונוסח אשכנז בסדר ההזכרה בימות החמה, שאין מזכירין בהם הגשמים. לפי נוסח אשכנז אין מזכירים כלום ולנוסח ספרד אומרים 'מוריד הטל' (ראה שו"ע ונו"כ או"ח סי' קיד ס"ג).

חילוק מנהגים זה אף גרר חילוק בזמן הפסקת הזכרת 'משיב הרוח ומוריד הגשם' (ראה רמ"א שם ונו"כ). שהרי התבאר שאין הקהל משנה את סדר הזכרתו טרם הכרזת הש"ץ. והנה, למנהג המקומות שמזכירים בקיץ 'מוריד הטל', ניתן להכריז לפני מוסף 'מוריד הטל', וכל הציבור משנה הזכרתו. משא"כ למנהג אשכנז, שאין מזכירים בקיץ כלום, אי אפשר

במקאווער חיבור מובא בשם מדרש בראשית, שבשעה שביעית התפלל. אמנם לע"ע לא מצאנו כזאת בחז"ל. במקרא קודש מובא דבשעה שביעית נפח בו נשמה (וזה מובא בויקרא רבה פ' כט, ובתנחומא פ' שמיני), "ובוודאי כשנפח בו נשמה אז היה שעה ראשונה אשר היה מכיר בטובתה, ואז התפלל על הגשמים". באלף כתב מובא ע"פ המובא בחז"ל (אבות דר"נ פ"א מ"ה): "בשביעית עמד על עמדו", ואז הוא התפלל.

טז) במקרא קודש מביא שכ"ק מרן מהרי"ד זי"ע ביאר זאת אף בכוונת הירושלמי, שאין לאדם להזכיר טרם הזכרת הש"ץ, דאיתא דהש"ץ הוא כללות הציבור, ואין להקדים לתפילתו, כן אנו מזכירין רק עם תפילת אדם הראשון שהוא כללות כל הנשמות. במקאווער חיבור מובא שמרן זי"ע הפטיר על כך: "שפלא בעיניו שהקדמונים לא אמרו טעם זה".

יד) דברי תורה זו הובאו במקורות שונים ובסגנונות שונים, וכפי הנראה אמרם מרן זי"ע בהזדמנויות שונות. למעלה הבאנו נוסח מסולב מכל המקורות (ובהערות נזכיר קצת מן השינויים).

[מובא בספר אלף כתב (להגה"צ רבי יצחק ווייס זצ"ל אב"ד ווערבוי, סי' כ, בספר דיבורים קדושים (מקאווער חיבור, תורה משנת תרסט). בכתבי הר"ה ר' זאב וואלף טירנואר זצ"ל (משנת תרע"ח, מובא בקובץ אור הצפון ח"ב עמ' יח). בקובץ מקרא קודש בספר מוצל מהאש (להרה"צ ר' אהרן הברטסאם מביאלא ביליץ הי"ד, נכד מרן מהר"ש זי"ע, משנת תרסט, בשם הגאון ר' יהודה זינדל ליפשיץ אב"ד אוהאן הי"ד)].

טז) בביאור ההוכחה שאדה"ר התפלל בשעה שביעית יש כמה גירסאות, והדבר תלוי בשיטות השונות בחז"ל בסדר בריאת אדם הראשון לפי שעות היום (ראה בספר סדר הדורות בתחילת האלף הראשון שהביא כל השיטות השונות של חז"ל בזה).